

הודאה אינה מספיקה להרשעה / ד"ר בועז סנג'רו

כיום כבר מכירים כל העוסקים בנושא בכך ש"כל עוד מופקדת השפיטה בידי בשר ודם, אי אפשר למנוע טעויות" (השופט המנוח חיים כהן) וכי "מטבע הדברים לא קיימת, וטרם נוצרה, באיזו ארץ שהיא מערכת משפט העשויה לפעול בשלמות וללא תקלה ולעשות צדק מוחלט בכל מקרה ומקרה...אף השופטים, בהיותם בני-אדם, עלולים לטעות מדי פעם בפעם" (השופט המנוח אגרנט). אך בעבר – עד לפיתוחן של הבדיקות הגנטיות – היה מקום של כבוד לצידן של אמירות ריאליסטיות אלו גם לאמירותיהם של הספקנים, שפקפקו בעצם קיומן של הרשעות-שווא. במסגרת פרוייקט החפות ("Innocence Project") שהחל ב-1992 ב-Cardozo Law School ע"י המלומדים האמריקנים Scheck ו-Neufeld, נערכו בדיקות D.N.A. שבהן הושוו ראיות שהוצאו מהמחסנים המאובקים (כגון כתמי זרע על בגדים) עם חומר גנטי שנלקח מגופם של אסירים מורשעים (כגון דם). הממצאים היו מדהימים: עד היום זוכו כ-170 אסירים שהורשעו ברצח או באונס בארה"ב ושנידונו למאסר עולם או לעונש מוות. מכיוון שההוכחה באמצעות D.N.A. השוללת את זהותו של הנאשם כמבצע העבירה היא וודאית, **לא נותר עוד מקום לפקפק בקיומן של הרשעות של חפים-מפשע.**

המקור המרכזי להרשעה של חפים-מפשע בישראל הוא להערכתי האפשרות המשפטית הקיימת להרשיע אדם על סמך הודאתו בלבד. לפחות בעבר ראו השופטים בהודאה של נאשם ראיה חזקה מאוד, עד כי הוכתרה כ"מלכת הראיות". אני מציע לכנותה "קיסרית הרשעות-השווא". מעניין לצייין שתמיכה בתפישתה כ"מלכת הראיות" מיוחסת לווישינסקי, ראש התביעה הכללית בתקופה אפלה בתולדות המשטר הסובייטי. גם סטאלין ייחס ערך גדול להודאות – לפחות במשפטים פוליטיים.

ב-1994 פורסם בישראל "דין וחשבון של הוועדה לענין הרשעה על סמך הודאה בלבד ולענין העילות למשפט חוזר" (בראשות השופט גולדברג). הסיבות להודאות-שווא, שאותן מיפתה הוועדה, אינן רק לחץ חיצוני שמפעילים החוקרים על הנחקר, אלא נעוצות גם בשלוש קבוצות סיכון עיקריות: מבנה אישיותו של הנחקר הספציפי; השפעת החקירה או המעצר על הנחקר; ושיקולים ולחצים חברתיים. ממחקרים שנעשו בשנים האחרונות עולה כי הסיבות להודאות-שווא הן מגוונות ביותר: היו שהודו הודאות-שווא כדי להיפטר מעול המשפט – בעבירות קלות; כדי לחפות על חבריהם או כדי להשיג פרנסה למשפחתם במימון של ארגון פשע. היה מי שהודה בתקווה שכך שמו לא יפורסם בעיתון. היו שהודו כדי להגיע מהר לבחינה באוניברסיטה או

למשחק שח-מט חשוב. היו שהודו בשל מחלת נפש. היו שהודו אף שהיו שיכורים מכדי לזכור מה קרה. היה אדם שהודה כבדיחה והיה מי שהודה כדי להרשים את חברתו ובהיותו בכלא הודה ברצח נוסף שלא ביצע – רק כדי להוכיח שתיתכן הרשעת-שווא – והצליח(!). המציאות עולה על כל דמיון.

בפסיקת בית-המשפט העליון נקבע כי לצורך הרשעה המבוססת אך ורק על הודאת הנאשם מחוץ לכותלי בית המשפט נדרש "דבר מה נוסף" – תוספת ראייתית קלה כנוצה (די, למשל, בהתאמה בין דברי הנאשם לבין ממצאים מזירת האירוע, העשויים להיות ידועים לחוקרים עוד לפני מסירת ההודאה). ככל שחקרתי את הנושא, התחזקה מחשבתי שמדובר במס-שפתיים בלבד ושהכרחי לדרוש "ראיית סיוע" – דהיינו ראייה אובייקטיבית, חיצונית לנאשם ועצמאית התומכת תמיכה משמעותית בהודאתו (כגון מציאת המכשיר שבאמצעותו בוצעה העבירה). אם החשש הוא הודאת-שווא, רק ראיית סיוע עצמאית יכולה להסיר את החשש. אם החשש הוא (ולי – לפחות – יש חשש כזה) מפני שופטים שגם כיום – כעשור לאחר דו"ח ועדת גולדברג – עדיין רואים בהודאה את "מלכת הראיות" ואינם מכירים את תפקידה הנוסף במחזה – "קיסרית הרשעות-השווא", אזי ברור שלהותיר לשופט שיקול-דעת האם לדרוש סיוע במקרה הספציפי (כפי שהמליצה ועדת גולדברג וכפי שמוצע כיום בהצעת-החוק חסרת המעוף) זו הנצחה של המצב הרע הקיים. "רע" – משום שקיימת בישראל סכנה ממשית של הרשעת חפים-מפשע.

כפי שכתב חיים כהן, רובה ככולה של החקירה המשטרית בישראל מתמקדת בניסיון לגבות מהחשוד הודאה. ומשמושגת ההודאה – בדרך כלל גם נפסקת החקירה. ההסבר שלי לכך הוא מורכב: **ראשית**, המשטרה פועלת על-פי קונספציה מוטעית של אשמת החשוד. **שנית**, ההודאה עדיין נחשבת במקומותינו לראיה חזקה במיוחד, כמעט מכרעת. **שלישית**, המדד המרכזי להצלחת המשטרה (וחוששני שגם להצלחת התביעה) ולקידום חוקרים (וחוששני שגם לקידום תובעים) עודנו אחוז ההרשעות הגבוה. **רביעית**, גביית הודאות – בייחוד אם משלימים עם שימוש מסוים באמצעי לחץ – היא אמצעי קל וזול בהשוואה לדרכי החקירה האלטרנטיביות. בהקשר זה אציין כי חוששני שמשטרת ישראל חוקרת, ככלל, כמשטרה עצלה ולא מתוחכמת. **חמישית**, הפסיקה הישראלית, שאינה נוהגת לפסול הודאות, בפועל משדרת לחוקרים מסר שלפיו הדרך של חילוץ הודאות מחשודים היא חיובית. **שישית**, הפסיקה מאפשרת למשטרה להשתמש באופן שגרתי לחלוטין במעצר (בתנאים מחפירים!) או באיום במעצר כאמצעי להפעלת לחץ על הנחקרים להודות. **שביעית**, ייתכן שההודאה עדיין נתפסת כבעלת ערך לבר-הוכחתי רב, כביכול בהודאתו

מקבל עליו הנאשם באופן טכסי את כל הליכי החקירה והמשפט בעניינו, מסכים להם, מאשר אותם ונכנע לחברה המנצחת בדו-קרב עמו.

רק דרישה של סיוע עשויה להסיר את החשש שמדובר בהודאת-שווא, ועשויה לכוון את החוקרים לחיפוש ראיות נוספות, חיצוניות, אובייקטיביות משמעותיות. אדם אינו כלי או מכשיר לאספקת ראיות נגד עצמו. הוא לא אמור "לשתף פעולה עם חוקריו" – ביטוי שמשום מה משתמשים בו ללא אירוניה – ומכאן קצרה הדרך להעלמת עין מפעולות אסורות של חוקרים-ציידיים. רצוי היה לאמץ לעניין זה את גישתו של המשפט העברי: "אין אדם משים עצמו רשע" – אין לזקוף כנגד אדם את הודאתו – לפחות לא בלי ראיית סיוע.

טענת-הנגד המרכזית המועלית לשלילת דרישת הסיוע, היא שבמקרים מסוימים אין בנמצא ראיית סיוע ואז עלול אשם להיות מזוכה. ראשית, המציאות הישראלית היא של אחוז הרשעות גבוה מאוד ומדי (כ – 90%). מנגד, הרווח מהשינוי יהיה עצום – תמנענה חלק מההרשעות של חפים-מפשע. בנוסף, עדיף הזיכוי של מספר אשמים על פני ההרשעה של חף-מפשע אחד (מקובל לנקוב במספרים 10 או 100, והרמב"ם אף הגדיל ונקב במספר 1,000). שנית, אם חוקרי המשטרה ואנשי הפרקליטות שאמורים להנחותם ידעו להם שללא סיוע אין הרשעה, יושקע המאמץ החקירתי באפיקים הנכונים, תבוצענה חקירות של ממש (במקום הסתפקות בסחיטת הודאות) ותמצאנה ראיות אובייקטיביות, חיצוניות, ממשיות. בימינו, בין היתר נוכח התקדמות המדע, ניתן וצריך לאתר ראיות כאלה. חלפו ימי האינקוויזיציה.

בנוסף, יש לזכור כי אם במצב רגיל – ללא הודאה – אולי קשה להשיג ראיות, הרי כשיש הודאה המשימה קלה שבעתיים: יאמרו החוקרים לנחקר כי אינם מאמינים לו, ויבקשוהו לכוונם אל ממצא חיצוני. ואזי – אחת מן השלוש: **האפשרות האחת** – אם ההודאה היא הודאת-אמת, קשה להאמין שהעברין האמיתי לא יוכל לכוון לעבר ראייה חיצונית (כגון המכשיר שבאמצעותו בוצעה העבירה).

האפשרות השנייה – אם הנחקר, חרף הודאתו, אינו מסוגל להצביע על ראיית-סיוע – זוהי בעיני אינדיקציה חזקה מאד לכך שהודאתו היא ראייה מאוד מאוד מאוד חשודה – שאסור להרשיע על בסיסה.

האפשרות השלישית – החשוד הודה ולאחר מכן חזר בו מהודאתו ולכן אינו מוכן להמשיך ו"לשתף פעולה" עם החוקרים (כנגד עצמו!) כך שנשללת האפשרות שיפנה אותם אל ראיית סיוע. גם הודאה שהחשוד חוזר בו ממנה היא בעיני הודאה חשודה. כך, למשל, גדל הסיכוי שנמסרה

שלא מרצונו הטוב והחופשי של הנחקר. לפיכך, גם על סמך הודאה שכזו – בהיעדר סיוע – אין להרשיע.

נזכור כי במשפט הפלילי אנו מחוייבים להגביל את ההרשעות למצב דברים שבו האשמה הוכחה מעל ומעבר לספק סביר, קרי: קרוב לוודאות של מאה אחוזים. עצם העובדה שלא ניתן למצוא ראייה ממשית כלשהי לכך שאדם עבר עבירה (פרט להבל פיו שאותו אף שאף חזרה) יוצר ספק סביר המחייב זיכוי.

במציאות יש גם מקרים שבהם לשיטתו של הנאשם הוא מעולם לא הודה בביצוע העבירה שבה הוא מואשם, אלא שמייחסים לו הודאה בפני שוטר או מדובב (שעלול לפעול בשפלות), או שמפרשים אמירה מסוימת שלו כהודאה. גם "הודאה" במרכאות שכזו היא מאוד חשודה, ומחייבת ראיית סיוע.

קביעה בחוק של **זרישת סיוע נטולת חריגים** היא הדרך להקטין את הסכנה של אחת העוולות הגדולות ביותר בעולמנו (אולי הגדולה ביותר שגורמת המדינה לאזרח) – הרשעת חפים-מפשע.

ד"ר בועז סנג'רו*

*ד"ר בועז סנג'רו הוא ראש החטיבה למשפט פלילי וקרימינולוגיה במכללה האקדמית למשפטים (רמת-גן).